

Сәмах – вьльах тухтәрне

Көр мәнтәрә. Ёнесем күпёнеҗә. Мён тумалла?

Кун тәршә тәватә сехет кәскөлчә тата тәтәш сүмәрсем йәләнтарчәс пулин те, урамра ашә санталәк тәни су күнәсем пүсәпәх хыса юлманни пири калатә. Тапхәр-тапхәр сумәр-сәр тәракан санталәкпа туллин уса кураҗ тесе ял сыннисемпә пәрлешүллә хуҗаләхсен ёҗсә-нёсем су қаҗа куҗ шәрҗисе сыхланә пек асәрхаса пәхса үстернә ял хуҗаләх культури-сене сүхатусемсәр пүхса кәртессипә тимләҗсә. Пәтәмәшлә каласан, ёҗсем юлашки анасем сине куҗрәс: пәрисем вырмара юлашки гәҗтарсем вырса илессине тәрәшәҗсә, теприсем яра куна улам пуҗтарәҗсә, виҗсәмәшсем сәр улми пүссинчә вай хураҗсә, маларах ёҗсенчен пушаннисем тәрәшәх кәрхи сәртме тәваҗсә. Хирсем пушанна май сәр ёҗсә хаш сывлатә, хайне канләрәх туйма пуҗлатә. Умри ёҗсәсене вәхәтра пурнаҗ-ланә ёҗсеншән ку лайах та. Тәрәсипә сапла пулмалла та. Анчах канләрәх туймәпә хавхаланса тимләхә сүхатни көр мәнтәрәпә питех те хапла ларма пултаратә. Сәмах кунта хирсем ирәкленнипә тимләхә сүхатнә кәтүҗсәм ёнесене клевер-люцерна сине кәртсә ярса күпәнтәрсә яни пири. Кунашкал тәҗсләхсем районта сүллә-нех пулнине шута илсә асәр-хаттару кирлех тесе шултатәп, вәл ытлашши пулмә.

җинчен пәлтерес тетәп. Сүлталәк каялла сәк вәхәтра пәрлешүллә хуҗаләхсенче ёнесем күпәннә тәҗсләхсем пәрре-иккә мар пулчәс. Сәвна пула ёнесене вәхәтсәр пусма тивни е вәлперсә янисем те тәл

нёсем. Сәр ёҗсәненә вырмана вәҗсләсә пәйна май хирте кәрхи культураҗсен калчипә клевер-люцерна кайвәҗ сәс ешерсә юлнине шута илсә, зоотехник-ветеринарсемпә вьльах пәх-кансен асәрханулаха кашнин

мен виҗә хуҗаләхра ёнесем күпәнсә кайнә тәҗсләхсем пулчәс. Уйрәмах Ленин ячәпә хисәппенекен ял хуҗаләх про-изводство кооперативәнчи тимләхсәр лару-тәру шухәш-латтаратә. Ирнә уйәхсенчә ёнесем күпәнни кунта икә тәҗсләх пулчә. Иккәмәшә авгу-стан 30-мәшһенчә пулса иртрә. Ёнесем нумай күпәннәрен вун пилләкәшәннә мән хыраәмәсе-не трокарпа шәтарма тивнә. Пулашу вәхәтлә пулнәран пәр ёнене те пусман, вәлпермен. Кәшт маларах “Волга” хуҗаләх-ра вунә ёне ытла күпәннәчә, кунта та 6-шәннә мән хыраәмә-сене шәтарма тивнә. Август пуҗламәшәнчә сәкнашкәл тәҗсләх “Рассвет” агрофирмаҗра та пулнәчә. Юратә-ха асәннә инкәксем ёнесем вилессә пат-нех ситермерәс. Анчах сәкә асәрхануллаха чакармаллине пәлтермәст.

Ёне күпәнсәх кайрә пулсан, апа пирвайхи пулашу пама пәлни пысәк пәлтерәшлә. Сәкна валли пәрлешүллә хуҗаләх ертүҗсәмпә зооветспеци-алистсен, ял старостисен кәтүҗсәне ветсүмкәсемпә тив-ёҗтермәллә. Унта обяҗатель-най йәркәпә сәт кислоти, сүн-тарнә магнеси, тимпанол, мән хырама шәтарса сывләш кә-лармалли трокар пулмалла.

Мён тумалла-ха ёне күпәнсә кайрә пулсан? Инкәк тусәкен вьльаха малтанах 10 – 15 грамм сәт кислоти, 160 – 200 грамм тимпанол, 20 грамм сүн-тарнә магнеси пәмалла. Кала-малла, сүнтарнә магнесипә сәт кислотине сүр литр шыва ярса ирәптермәллә. Тимпанол – уса курма хәтәр препарат. Вәсем пулмасан, 2 – 3 литр тин кәна сунә сәт пәмалла та күпәннә вырәна сивә шыва ярса тәмал-ла.

Күпәннә ёненә пирвайхи пу-лашу панә вәхәтра е ун хыҗсә-нах обяҗательнай йәркәпә вь-льах тухтәрне чәмәллә. Күпәнсә кайнә ёненә пулашу паричен сәк инкәкрен асәр-ханма сәмәлдрах пулнине ма-наҗ марчә. Сәкна асра тытсан көр мәнтәрәпә те тивәҗлипәх савәнна пулчәчә.

В. ИЛЬИН,
районти вьльах
чирәсемпә кәрешекен
станцири вьльах тухтәрә.

Эсир сән үкерчәкре куракан (сулахауран сылтәмалла) Галина Пантелеймоновна Ковалева ёне сәвакан, Патаккассинчи ёне комплексән заведующий Раиса Аняньевна Блинова тата Вера Борисовна Ершова техник-осеменатор “Орино” пәрлешүллә хуҗаләх-ра ыттисемшән тәҗсләх пулса тәраҗсә. Галина кә-қал ёнесене машинәпа сәвакан операторсен район-ти конкурсәнчә сәнтәруҗсә пулса республикаҗри кон-курсә хуҗшәнна тивәҗнәчә. Сәмах май, унта та вәл кайрисен ретәнчә пулман. Унан ёҗсри юлтәш-сәм те ял хуҗаләх производствинчә апаҗа сүлпә-пыраҗсә, вьльахсене тәса-сывә урассине хайсен тәлләвә тесе шултәҗсә.

А. БЕЛОВ сән үкерчәкә.

пулчәс. Сәкә малашлаха пәха-кан сәр ёҗсәненә курәмлә сүхату. Ака, пәлтәрәх су күнә-сенчә ферма территорияне уҗалма кәларнә ёнесем терри-тори карти сирәпә пулманран каҗпа апа сәмәрсә люцерна кайвәҗ сине тухса кайнә. Хурал-сәм сәкна курман. Ир енне 3 ёне каялла тавраңнә, анчах пирвайхи пулашу паричен вилсә кайнә. Тепривара хир-тех ураран үксә юлнә. Сапла вара ферма таврашәнчи карта-на юсавлә тытманни Шетмә-пүссемшән пәлтәр пысәк ин-кәкпә вәҗсләнчә. Сәк тәҗсләх ытти хуҗаләхсәмшән пысәк урок пуласса шанас килет.

Урамра кәқалхи сентябрь ку-үстермәллә. Сәк вәхәтра фер-мәсенчә те, уйрәм сынсен те ёнесене ирпә-каҗпа типә ута-улам сителәклә пәмалла. Кәтүҗсән вара ёне кәтәвнә кле-вер-люцерна анисем сине ирхи сывләмә тата сүмәрлә сан-таләкпа пачах кәртме юрамалла. Сәв анисем сине кәксә сама-нтләха кәртсә кәларнә хыҗсән ёнесене шәварассинчен асәр-ханмалла. Тәм үксәсен те вәл пусәсенчә кәтүҗсән асәрхану-ләхә сүллә шайра пулмалла. Сәмах май, вьльах кашманән сүлсине сине ёнесене күпәнтәрмәст тата ёнесене ир-каҗ кәштәх сәнах пани те инкәк патне илсә пымаҗт.

Кәқал көр күнәсем ситнә-сит-

01 пәлтерет, асәрхаттаратә

Хәрушсәрләх тәп вырәнта пултәр

“...Анне, кил кунта:
Тәттәм-тәттәм,
Сывлаймәстәп,
Эпә тәтәмрә.
Анне, пулашсам:
Елпә йывәр,
Тәма вай сүк, ырататә,
сунатәп!..”

Сапла сьратә “Түперә са-паланнә шәл кәвар” рекви-ре Олег Залогин поэт Сәнтәрувәрри районәнчи Хуракассинчи (Эльбарусо-во) вәтам шукулта 1961 сүлхи ноябрән 5-мәшһенчә аслисен явәпсәрләхне пула тухнә пушарта 106 ачапа 4 учитель сунса кайнине хур-ләхлә асәнса. Сәк йәркәсәм, вәхәт иртнине пәхмасәра, хәрушсәрләха пәхәнма чәну пулмалла. Паян та, ыран та...

Пәхәнәҗсә-и-ха шукулсен-чә пушар хәрушсәрләх пра-вилисене? Сәк ыйту сине паян сирәппән майлә хурав пама сүк. Сәкә сәнә вәренү сүлпә хәтәрленнә май авгу-стан 11–14-мәшһенчә вәренү учреждениеҗсем тәрәх ирттернә тәрәсләв-ре те уҗсәнах кураңчә. Район-ти 27 шукултан вунпәрәшән-чә пушар сүнтәрмәлли пир-вайхи хәтәрсене туллин ха-тәрлемен, нумайәшә огне-тушителсәм сине сителәксәр тимләх уйәрнә (тәрәсләмәллә, сәнетмәл-лә, номерләмәллә, зарядкә-ламалла, улаштармалла), эвакуаци сүлә синчи аләкс-не сәрапа питеҗессине пә-рахәҗламалла, сынсене пу-шар пулсан эвакуациләмәл-ли плансене сәкмалла, сиҗәм сәпасран сыхланмәлли ус-тройствәсене юсаса е сәнәрен туса вырнаҗтар-малла т. ыт. те.

Сүлперәх асәннә ситмән-ләхсене тәрәсләв вәхәтәнчә кашни шукулта тәл пулма тиврә. Вәсем ытларах Со-сновкаҗри вәренүтәпә культу-

ра центрәнчә, Муркашри, Иҗсәккассинчи, Сәтракассин-чи, Тивәшри вәтам шукулсен-чә куҗ умне тухрәс. Тәрәслә-вә алаҗан вәҗсәртмәннипә паянчәнен вәсенчен тәп пай-не пәтерме пултартәмәр. Кунта манән хәш-пәр ыра тәҗсләхсене те асәнса хәва-рас килет. Ака, пәррәмәш тәрәсләв вәхәтәнчә Мат-әкри пуҗламәш шукулта пу-шар хәрушсәрләхәпә 8 сит-мәнләх тулса пәләртрәмәр. Мён тетәр эсир, шукул адми-нистрацийә вәсене эрне хушшинчәх пәтерме пул-тарчә. Сәнә вәренү сүлпә хәтәрленессә сине, пушар хәрушсәрләхәпә пәхсан, сәвән пекех Атапайәнчи тата Юнкаҗри вәренүтәпә культура центрәнчә, Иль-инкаҗри вәтам шукулта пысәк тимләх уйәрчәс, тупәннә ситмәнләхсене сийәнчәх пәтерчәс.

Ача шула кайсан, “пәлу тәнчине утәмларә” теҗсә. Унан кунти тәрәшулахне пәхса үссән вәл елпә сын пулассине хәкәҗсә. Ачасем шукулта вәреннә сүлсәнчә аслисем вәсене алаҗан вәҗсәртмәни сәмрәк әру-шән хайшән те, обществән-нәшән та пысәк пәлтерәшлә. Сәк тикәс сүла пушар ура ан хутәр. Район-ти шукулсенчә вара пушар-сем тухман мар. Ака, 1991 сүлхи декабрән 9-мәшһенчә сәрлә Орининти вәтам шукулта юсавсәр мәрьене пула йывәҗ сурт сунса кайрә. Тепрер сүлтан Кашмашри пәтәмәшлә пәлу паракан тәп шукулта мунча-кәлет кәләнчә. Сәкнашкәл инкә-ксем шул пурнаҗсәнчен аяк-карах тәччә! Ку вара асли-сен тимләхә.

А. ЕФИМОВ,
районти патшаләх
пушар надзор уйрәмән
аслә инспекторә.

Истори: иртнине пәлмәсәр малашләх сүк

Колхозсем сапла пусланчәс

– Сакәрвунә сүл урлә кәҗрәм та анлә ёмәр пүссинчә пухнә историллә кун-сула яш әрава каласа кәтарта хәва-рас шухәш суралчә. Чәлхә сине тәк шәтасран каласа панишән нимән те пулмәшә, – пит синчи пурнаҗ йәрәсен тарәнләхне кулә витәмәлпә пьтарса ка-ласрә шүт туйәмне сүхатман Мария Ивановна Соловьева хай больница койки сичне вьртнине пьтарма тәрәш-са.

Манән сәнә пәлшәм, ялта калашла Марус апа. Шурча тәрәхәнчи Шур-касси яләнчә чухән хрәсчен сәмийн-чә 1924 сүлхи июнән 7-мәшһенчә суралнә. Ачасенчен асли пулнәран (хыҗсәнхи иккәшә – арсын ачасем) ашшә-амәшән сәмьә йәркәленәвә те, ялта колхозсем пусланни те, ачаллах сәр ёҗсә юратмалла пулни те йәлтәх унан куҗ умпә иртнә.

Марусән ашшә – Иван, амәшә – Уль-ка. Иккәшә те чухән хрәсчен ачисем. Сәвәнпах пәрлешнә хыҗсән уйрәлса тухма тәрсан, ывәләпә кинне Мару-сән маҗак чунне хытарса 25 сотка сәр сәс уйрәса пама пултарнә, “пурна-җсә” тенә ахәр. Тәненчән пәрер сип пуҗтарсан, сәра пака та кәпәллә пу-лнә, теҗсә. Ивана та уйрәлса тухма сывәх тәванәсем кам мәнпә пултар-ратә пулашнә. Кунта Ивана сән сәрте хуҗаләх сәвәрма пысәк ашшә Дмит-рий Семенович ампар пани паян та нәсәлсен асәнчә. Сәмәл пурнаҗ шы-раса сән сәре кайма пуҗтарәннә Сар Яку кивә пүрт парса хәварни сәмрәк сәмьәшән мәнлә пысәк парне пулнине сән сәре уйрәлса тухнә сын сәс аван әнлаушә. “Пүрчә сәрәкчә те, анчах аҗта кайса кәрес, аттәсем апа майлаштарса ун сүмне пысәк ашшә пәл ампара тәксә лартрәс. Вәт сәвән-та уйрәлса тухрамәр та ёнтә”, – аса илет ку вәхәта пурнаҗ тути-масине әнкарма пуҗланә Марус. Сирәммәш

сүлсен вәсә – вәтәрмәш сүлсен пу-сламәшә пулнә ку тапхәр, сәнә пурнаҗ тьмарланнә вәхәт.

КОЛХОЗ ПУСЛАННИ

Ака, Мускавпа Петроградран инсәт-ри Чәваш яләсене те колхозсем йәркәләс йәркә ситнә. Шуркассисем те унран айккинчә юлайман. “Халәх пәтраннә тапхәр пулнә вәл вәхәт. Са-мана нумайәшә вирләнәх силләрә-лүчәркә, – самантләха тарән шухә-ша путса каласрә Марус кинемәй. – Ялта колхоз пусланнә вәхәта лайах аҗтәватәп, пирән ёне те, лаша та пул-ман: чистә сүк сынсемчә. Колхоз пуслансан ялта кашни килтен лаша, ёне пуҗтарма пуҗларәс”.

Кашни ёҗрәх пуҗламәш утәм тәва-кан пур. Шуркассисем колхоз тума пуҗласан та пәларнә сәкә. Колхоз йәркәлемә Суворов хушаматлә сүн килнә. Сапла вара ял активә пәрре-ринчә Василий Емельянович Солов-ев лартнә суртра уснә шула колхоз тума вәртән пухәва пуҗтарәннә. Ун чухне коммунист-комсомолецсене ялти пуянсем юратман – сәвәнпа вәрт-тән. Эпир Соловьевсен Аношәпә ка-мака хыснә вәртән кәрсә тәтәмәр: ит-лес килет-сәк. Кәшт вәхәт иртсен пире асәрхарәс те мән ачи-пәчи тесе хә-валаса кәларса ячәс. Эпир сәкна кур-са юлтәмәр: чи малтан колхозшән са-вәнса икә карчәк – камсене пәллама-стәп-астумастәп – сәтел патне таш-ласа пырса ала пүсрәс. Пире кәларса ярсан алака сәклатса лартрәс.

Тәпәр кунне сәқхине сәв шула пуху тума ялпәх пуҗтарәнчәс. Унта пирән атте те кайрә. Сәв пухура камән тырә пур, камән ёне-лаша – йәлтәх илсә тухма йышәнаҗсә. Сәвән хыҗсән ялти пунярах е пуртарах сынсем пирән пушә ампара харләр хайән тыррине, ут хәтәрәсене кәртсә пуҗтарса хуҗәс. Нихәсан курман-пулман: тырә-пулә

тәп тулличчә. Аҗтәватәп, ун чухне паян мён тумалла та ыран мәнлә пул-малла тесе кашни кун пуху пухатчәс. Пәр пухура килсенчә пьтарса хуни-сене пуҗтарса тухмалла тесе йышән-сан, атте киле килчә те аннене: “Уль-ка, Маруса питеҗсә хәвар та хәв кил-тен тухса кай”, – төрә. Килсәрен ухтар-ма йышәннә-мән. Сәв пуху хыҗсәнах пирән пата урапа-сүна-тәрантас хәт-әрәсем хунә сынсем сәв хәтәрсене Сән Кәл варне (вәл тарән сьрма халә те пур) сәрлә кайса ләрахрәс-пы-тарчәс. Ампарти тырәна пәр пәрчә юлимчәнен Василий Емельяновичә лашисемпә Очәкассине йәмәкә пат-не турттарса кайрәс. Тырри йәлт вәсен пулса. Кайран сәв тырә пәр пәрчә те каялла килмән.

ЛАШАСЕМ ПУҢТАРНИ

Колхозсем йәркәленмә пуҗласан чи малтанах лашасем пуҗтарма пу-сларәс. Сапла вара малтанхи лашәсе-не пуҗтарчәс те (Чалка, Соколкә, Михалкә, Ваҗка, Машок – камәнне мән ятлә, мән тәслә лаша илсә тухни-не те аҗтәватәп) Ягор Васильчән урамри сарайне хуҗрәс. Вәл вәхәтра колхоза кам лашасәр кәрет, апа сын вырәнне шутламан. Сәвәнпа та сын-сәм ыттисенчен кая юлас мар тесе, сән малашләха әнтәлас ёмәтпә лашә-сене уқсалла туянса парсах колхоза кәрсә.

Кәсәх лашасене пәр сарайра тәвәр пулса кайрә. Ялтан сарай пуҗтарма пуҗларәс. Пәрлә пуҗтарәнса лаша вити турәс те тырә хума склад кирләр-рен каллех ялтан ампар пуҗтарма тап-ратрәс. Григорий Ильич патәнчен 2 пысәк (!) ампар илсә тухрәс, катка-пичкәпә сүна-урапа лартмалли йы-вәҗа сурмалла сурса тунә коротки сарайпа пәчәк ампарсем (пурә 7 ам-пар) колхоза илсә пычәс. Хыҗсән ял-тан урапа-сүна пуҗтарчәс. Вәсене

валли сарай тума каллех ялтан камән-не сарай, камәнне ампар илсә тухрәс.
ЧЕРЕТРЕ ЁНЕСЕМ

Колхоз лашапа та урапа-сүнапа сәс малалла каяматә. Сәкна хрәсчен чунпә сиссә сән йәркәләвә яла илсә килнисем лашасем хыҗсәнах ёнесем пуҗтарма пуҗларәс. Салтакран авлан-са килнә Партас Онтри уйрәлса тух-ма икә хутлә ампар, пысәк сарай лар-тнәчә. Колхоз самани ситсен унта ёнесем пуҗтарса хуҗрәс. Сәв сурт-семшән Партас Онтри пәр пус та ил-мән. Сәк тәрәсмәрләх хәваланипә-тәр вәл сәмийлех Сәнтәрувәррине тухса кайрә. Кайран куркалама сәс килсә кайнине аҗтәватәп. Халә унан хәрәпә ывәлә пурәнәсәсә.

1937 сүлчәнен ёнесем Партас Онтри сарайәнчәх тәчәс. Хыҗсән вәсене тәм-ран тунә сарайне куҗарчәс, юлакан сарайне сисне ферми туса хәварчәс. Эпир лашасәр пулнәран колхоза 3–4 сүлтан тин кәтәмәр. Ёнесене сәвән чухне сәс пуҗтарса ситәрчәс. Колхоз-ра 16 ёнечә. Пирән анне пәррәмәш доярка пулчә. Эпә ачаллах апа пулаш-ма сүрәттә. Вәхәт ситсен 16 ёнен 16 пәру пулчә те эпә вәсене пәхма пу-сларәм. Сәс ку кәна марчә. Аннене 16 ёнене пәчән сума йывәртан малтан апа пулашма ёнесен силлисене суса тасатса параттәм тата хыҗсән анне суса пәтереймәннисене суса типә-тәттәм. Пурнаҗ малалла кайнәсемән ферма пысәкпанчә, ёнесен йышә үсрә, сапла вара тәм сарайне куҗрә-мәр, дояркәсем хуҗшәнчәс.

Пурнан пурнаҗсәра хура-шурне пай-тах курма тиврә. 1939 сүлта эпир сунса кайрәмәр. Пүрт лартни 4 сүлчә кәна. Пәтәм вәя пухса, тәван-хураң-ташсен пулашәвәпә уса курса кивә пүрт илсә лартрамәр. Ялти пәр сын 30 тенкә панине, ыттисем ёҗсләсә пу-лашнине лайах аҗтәватәп.

ВАРҗА

Сүрхи ака-суха ёҗсәсене вәҗсләнә халәх Мамәш пуххинчә сәвәннә кун

Тәван сәршывән Аслә вәрси тухса кайрә. Пирән халәх куҗсүлпәне сахал мар юхтарчә вәл. Нимәс фашиҗсәсем вәрҗә пуҗсарни сичнен хылар ситсен тәпәр куннех ялти Митри Якурә, Ми-хайлов Хәветәр, Соловьев Вәветут, Со-ловьев Пантелеймон фронта тухса кайрәс. Кайрәс те нихәшә те каялла тавраңимәрәс. Ялти мән пур вәйпит-ти арсынсем вәрҗә хирне тухса кай-нипә пәрлех пирән те тыпра аслә сәнтәрушән пайтах вай хума тиврә. Пәр сәрте сәр алтса сүлсем тәваттә-мәр та тәпәр сәрте лашапа сүл сине хайр турттарса сүлсем хәпартаттә-мәр. Ишлей тәләнчи сапасри вәртән аэродрома тума та пәр кун сәс кай-ман. Вәрҗә пуҗланнә сүлах Шупаш-кар аэродромне юсәсипә икә эрне ёҗсләрәмәр.

Сәршыв вәй-хәватне упраса хәва-рассисән ёҗсләренәх-тәр сәв йывәр сүлсенчи пәр кун та сәмәлләнә ма-наҗа тухматә. Ака, 1941 сүлхи но-ябрән 10-мәшһенчә питә хытә сиврә 22 сехетре килтен симелли илтерсә тата колхозран аш, сү, кәрпә парса ла-шасемпә сүла илсә тухрәс. Аҗта ка-яси пәллә мар. Сәр хәрне ситсен сәс пире сәкәнә 7 метр енлә, 7 метр та-ранәш околсем чавма илсә килнине пәлтәмәр (танксенчен хуҗтәләнмә). Хыҗсән вут-сүлән точисем 40, зем-лянкәсем, траншәйәсем, хәс-пәшал скләчәсем турәмәр. Атәл урлә, Чан-тәр вәрманне вутә касма-турттарма сүрени те пәрре мар пулнә.

...Сәнтәру пири пири кирте суха тунә сәре тухса пәлтерчәс. Кам сәвән-натә, кам макарәтә – анчах пурте 4 сүлтан тинех мирлә пурнаҗ ситнине әнлантәмәр. Кәтнә-сәкә эпир апа, кәтнә!

Вәрҗә хыҗсән эпә те сәмә сәвәр-тәм. Икә хәрмән халә те пурнаҗсә, 3 мәнукпа 3 прамнук пирән пурнаҗа малалла тәсәҗсә.

**М. Соловьева каласа панине
А. БЕЛОВ сьрса илнә.**